

О.О. Прокоф'єва
roa-1984@yandex.ru
А.Г. Мартинюк
piggi92@mail.ru

Формування субсфери Я-соціальне у юнацькому віці засобами гештальт-терапії

Prokofieva O.O., Martyniuk A.H. The formation of Me-social subsphere in adolescence by means of Gestalt therapy / O.O. Prokofieva, A.H. Martyniuk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 460–470.

О.О. Прокоф'єва, А.Г. Мартинюк. Формування субсфери Я-соціальне у юнацькому віці засобами гештальт-терапії. Проаналізувавши детермінанти формування Я-соціального у юнацькому віці, зроблено висновок, що процес формування Я-соціального у соціальному середовищі та практичній діяльності – це складний системний процес, що характеризується взаємодією процесів особистісного розвитку, професіоналізації, соціалізації, міжособистісної комунікації та професійної взаємодії.

Досліджено основні наукові роботи вітчизняних і зарубіжних науковців стосовно проблеми формування Я-соціального у юнацькому віці, зроблено висновок, що зазначена проблема недостатньо досліджена у науковій літературі.

Досліджено професійний компонент Я-соціального у юнаків за допомогою двох методик «Вивчення мотивації навчання у ВНЗ» (Л.А.Головей, Е.Ф.Рибалко), «Мотиви вибору професії» (Р.В. Овчарова). На основі отриманих результатів зроблено висновок, що основним домінуючим мотивом вибору юнаками професії є внутрішній соціально значущий мотив. Проаналізувавши отримані результати по першій методиці, ми зробили висновок, що студенти живуть одним днем, що працевлаштування для сучасного студента не є першочерговою життєвою проблемою.

Проаналізувавши другу методику, ми зробили висновок, що юнаки орієнтовані на здобуття диплому при формальному засвоєнні знань. Ми прийшли до висновку, що дослідження показало нам можливі напрямки роботи в даній темі, оскільки, проаналізувавши показники, які були отримані у ході дослідження, ми бачимо, що проблема являється актуальною, по-перше, через її маловивченість, по-друге – відсутність наукових досліджень з питання формування Я-соціального засобами гештальт-терапії.

О.О. Prokofieva – the scientific contribution of the co-author is 50%,

А.Н. Martyniuk – the scientific contribution of the co-author is 50%.

Ключові слова: формування, субсфера, Я-соціальне, юнаки, соціалізація, ідентифікація, мотив, механізми, Я-образ.

А.А. Прокофьева, А.Г. Мартынюк. Формирование субсферы Я-социальное в юношеском возрасте средствами гештальт-терапии. Проанализировал детерминанты формирования Я-социального в юношеском возрасте, сделан вывод, что процесс формирования Я-социального в социальной среде и практической деятельности – это сложный системный процесс, характеризующийся взаимодействием процессов личностного развития, профессионализации, социализации, межличностной коммуникации и профессионального взаимодействия.

Исследованы основные научные работы отечественных и зарубежных ученых по проблеме формирования Я-социального в юношеском возрасте, и сделан вывод, что данная проблема мало исследована в научной литературе.

Исследовано профессиональный компонент Я-социального у юношей, с помощью двух методик «Изучение мотивации обучения в вузе» (Л.А.Головей, Е.Ф.Рыбалко), «Мотивы выбора профессии» (Р.В. Овчарова). На основе полученных результатов был сделан вывод, что основным доминирующим мотивом выбора юношами профессии есть внутренний социально значимый мотив. Проанализировал полученные результаты, по первой методике, мы сделали вывод, что студенты живут одним днем, что трудоустройство для современного студента не является первостепенной жизненной проблемой.

Проанализировал вторую методику, мы сделали вывод, что юноши ориентированы на получение диплома при формальном усвоении знаний. Мы пришли к выводу, что исследование показало нам возможные направления работы в данной теме, так как, проанализировал показатели, которые были получены в ходе исследования, мы видим, что проблема является актуальной из-за недостаточной изученности и отсутствия научных исследований по вопросу формирования Я-социального средствами гештальт-терапии.

Ключевые слова: формирование, субсфера Я-социальное, юноши, социализация, идентификация, мотив, механизмы, Я-образ.

Постановка проблеми. Становлення української державності та побудова громадського суспільства на сучасному етапі відкрили широкі можливості для розвитку вищої освіти, орієнтованої на особистість, націю, пріоритети духовної культури, які визначають основні напрямки навчально-виховного процесу. Стрижнем сучасного навчально-виховного процесу є формування активної життєвої позиції людини, становлення її як громадянина своєї держави, як особистості з позитивною «Я-концепцією». Актуальність дослідження полягає у пошуку і побудові системи спеціально організованих умов, що сприяють розвитку субсфери «Я-соціальне»: сензитивності до культурних цінностей та

соціальних процесів; установок на самостійне вирішення соціальних проблемних ситуацій; почуття особистості; формування громадянської позиції, електоральної активності, заснованих на конституційних правах дитини і дорослого; самоорганізації і самовизначення юнаків в різноманітних реаліях життя. Цими умовами можуть виступати соціально-психологічні орієнтири. Наукові дослідження з проблеми формування «Я-соціального» у юнацькому віці не втрачають своєї актуальності в даний час, що обумовлено серйозними змінами, що відбулися в нашій країні за останні роки. З'явилися нові соціально-психологічні орієнтири в діяльності людини, що визначаються суспільними відносинами. Це розширило можливості і свободу людині в прийнятті важливих життєвих рішень, у тому числі і в питаннях виховання і більш широкого використання механізмів регулювання власної поведінки.

Формування самосвідомості в юнацькому віці має своє завершення в усвідомленні юнаками свого місця в житті, в праці, суспільстві, визначення життєвого шляху, в усвідомленні себе майбутніми активними діячами суспільного розвитку.

В будь-якому суспільстві вирішальну роль відіграє людина як втілення думки, розуму, цінностей суспільства, що має активну цивільну позицію та здатність реалізувати свій потенціал з метою розвитку суспільства. Безумовно, така людина, повинна мати чіткий образ свого «соціального-Я», який наділений розвинутою самосвідомістю, стійкими знаннями про себе, має розуміння свого існування та свого призначення в житті.

Актуальність формування соціальної успішності в юнацькому віці обумовлена соціальним замовленням на мотивованих на досягнення особистостей. Суспільство прагне компетентних і самостійних, прогресивно мислячих, готових до співпраці юнаків.

Мета статті полягає у вивченні особливостей формування Я-соціального у юнацькому віці.

Аналіз останніх публікацій та виклад основного матеріалу. Основні дослідження «Я-соціального» відображені в працях: Г.С. Абрамової, Р. Бернса, І.Д. Беха, А.А. Бодальова, Е.І. Головахи, І.В. Дубровіної, І.С. Кона, Г. Крайга, А.В. Петровського, Ф. Райса, Х. Ремшмідта та ін.; в певній мірі в них вивчалось і питання впливу соціальної ситуації на формування «Я-соціального» індивіда юнацького віку. Субсфера «Я-соціальне» як динамічна система уявлень особистості про себе, що існують в усвідомлюваній та неусвідомлюваній формах, в поєднанні з їх емоційно забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією, була об'єктом

вивчення і вітчизняних дослідників. Так, психологічний зміст поняття «Я-соціальне» розкрито в роботах М.Й. Боришевського, І.С. Юна, В.В. Століна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової та ін. Вивчення наукової літератури з проблеми формування субсфери «Я-соціальне» показало відсутність вивчення формування «Я-соціального» у юнацькому віці засобами гештальт-терапії, в умовах сучасної освітньої парадигми.

Соціальне середовище – це все, що оточує людину в її повсякденному житті, це конкретний прояв, своєрідність суспільних відносин на певному етапі їх розвитку. Соціальне середовище залежить від типу суспільних економічних формацій, від класової та національної приналежності, від внутрішньо класових відмінностей певних верст, від побутових і професійних відмінностей [4].

Беручи участь у праці і різних формах громадської діяльності, люди розвивають в собі ті специфічні людські здібності, які вже сформувалися в людства. Необхідні умови засвоєння дитиною суспільно-історичного досвіду: 1) спілкування дитини з дорослими людьми, в ході якого дитина навчається адекватній діяльності, засвоює людську культуру; 2) щоб оволодіти тими предметами, які є продуктами історичного розвитку, необхідно здійснити діяльність, яка відтворюватиме в собі суспільно вироблені способи діяльності людини і людства [7]. Психологія враховує, що особистість не тільки об'єкт суспільних відносин, не тільки відчуває соціальний вплив, але переломлює, перетворює його, оскільки поступово особистість починає виступати як сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи суспільства. Таким чином, особистість – не тільки об'єкт і продукт громадських відносин, а й активний суб'єкт діяльності, спілкування, свідомості, самосвідомості [7]. Соціалізація особистості – це процес; формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого людина перетворює соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми і шаблони поведінки, які прийняті в суспільстві або групі. Норми поведінки, моралі, переконання людини визначаються тими константами, які прийняті в даному суспільстві. Звертаючись до питання про механізми формування субсфери «Я-соціального», дослідники вказують, що не тільки діяльність людини є невід'ємною умовою накопичення уявлень про себе, але насамперед спільна діяльність і спілкування з іншими людьми [10]. Інтерес представляє дворівнева теорія самосвідомос-

ті І.І. Чеснокової [11], згідно з якою на першому рівні людина отримує знання про себе через порівняння себе з оточуючими за допомогою таких прийомів самопізнання як самосприйняття і самоспостереження, а на другому рівні – через порівняння себе з собою у різних ситуаціях і в різні періоди свого життя за допомогою прийому аутокомунікації. У вітчизняній психологічній парадигмі традиційно вважається, що соціалізація – це переважно інтеріоризація суспільного досвіду та суспільної культури в цілому, в результаті чого формуються диспозиції особистості: спрямованість, соціальні установки, ціннісні орієнтації тощо. В цій традиції розглядаються глобальні проблеми, але не враховується, що вплив суспільства завжди відбувається через мікросоціум та через малі групи.

Механізм такого впливу зручно розглядати за допомогою поняття соціальної ролі, запозиченого в інтеракціоністській парадигмі. Соціальна роль – досить широке поняття, що поєднує в собі великий спектр проявів поведінки людини: від ситуативних ролей, що є лише схематизованими формами комунікації, до життєвих ролей, які є стійкими формами соціальної поведінки та діяльності людини і фактично виступають як прояв особистості, тобто соціальне «Я» індивіда. Соціальна роль має свою психологічну структуру, яка складається з трьох підструктур: а) рольові очікування (експектації), тобто модель ролі і вимоги до неї, що задаються групою, або суспільством; б) рольова поведінка (інтеракції), тобто система реальних дій індивіда в процесі комунікації та діяльності; в) рольові переживання людини, тобто внутрішнє бачення себе в тій чи іншій ролі, своєрідна рольова «Я-концепція» [7].

Глибинна рольова структура притаманна не тільки життєвим ролям, які стали рисами характеру людини, але і всім випадкам глибокого вживання у роль. Результатом найвищого розвитку та саморозвитку людини, за Б.Г. Ананьєвим, є індивідуальність, яка не може вичерпатись тільки рольовими проявами, а отже, іде по шляху автономізації від соціальних ролей [5]. Отже, розвиток і саморозвиток людини можна розглядати як діалектичне поєднання двох протилежних процесів: а) процесу формування соціальних ролей (соціалізація), де відбувається еволюція від індивіда до особистості; б) процес відчуження соціальних ролей (індивідуалізація), де відбувається перехід від особистості до індивідуальності. В нашому розумінні індивідуалізація – це синонім поняття самоактуалізація. Ці процеси тісно переплетені між собою і не завжди є послідовними, хоча другий

можна розглядати як вищу форму і водночас діалектичне заперечення першого. У розробленій В.В. Століним трирівневій теорії самосвідомості [7] особливо важливу роль спільної діяльності віддається на етапі формування соціального «Я-образу», коли індивід в пошуках своїх етнічної, громадянської, соціально-рольових та інших ідентичностей починає освоювати ті або інші соціальні ролі і відносити себе до певних соціальних груп. Будь-яке знання про себе неминуче супроводжується переживанням щодо цих знань, тобто, крім когнітивної складової, в структуру самосвідомості входить емоційна складова. Емоційний компонент самосвідомості, так званий афективний, або оціночно-вольовий, являє собою ціннісне ставлення до різних сторін свого «Я», до різних образів «Я» і проявляється в переживанні своєї успішності чи неуспішності, в прийнятті або запереченні, в почутті само впевненості або невпевненості в собі [2].

«Я» особистості, як об'єкт містить в собі чотири аспекти: духовне «Я», матеріальне «Я», соціальне «Я», тілесне «Я». Ці аспекти утворюють для кожної людини унікальний образ, або сукупність уявлень про себе як особистості – «Я-концепцію» [8]. Подальший розвиток теорії «Я-концепції» йшов в напрямку уніфікації концептуально-термінологічного апарату для опису «Я-концепції» та пошукових надійних емпіричних референтів для зміни, результатом чого стало представлення її як сукупності, або структури установок індивіда на самого себе [2]. У людини формуються впродовж життя установки, які групуються у три категорії: реальне «Я» (яким себе представляє індивід на даний момент), соціальне «Я» (як, на думку індивіда, його представляють інші люди), ідеальне «Я» (яким індивіду хотілося б бути) [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося на базі соціально-гуманітарного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького впродовж 2012-2014 рр. Усього в дослідженні взяли участь 40 студентів I-V курсів. Дослідження полягає в тому, щоб вивчити один із компонентів Я-соціального у юнацькому віці, професійну соціалізацію, яка є домінуючим компонентом розвитку соціального «Я» у юнаків. Нами були використані такі психодіагностичні методики: «Вивчення мотивації навчання у вузі» (Л.А.Головей, Е.Ф.Рибалко), «Мотиви вибору професії» (Р.В. Овчарова). З метою виявлення домінуючих мотивів вибору студентами професії психолога, що зумовлює ставлення майбутніх фахівців до цієї професії, ми використували методику «Мотиви вибору професії». Результати пред-

ставлені в таблиці 1. Аналіз таблиці 1 показав, що простежується тенденція домінування у студентів зовнішнього негативного мотиву (35,5 %) (тобто невизначеність, відсутність внутрішнього особистісно значущого сенсу вибору професії). Для 27,5 % досліджуваних основним виявлено зовнішній позитивний мотив, тобто орієнтація на зростаючу соціальну значущість, і разом з нею привабливість, професії практичного психолога. Лише у 19,0 % студентів виявлено орієнтацію на самореалізацію внутрішнього потенціалу, на отримання задоволення від процесу професійної діяльності; та у 18,0 % - прагнення професійно зростати, приносити користь людям, з метою здобуття соціальної значущості.

Таблиця 1**Визначення мотивів вибору професії (до корекційної роботи)****N= 40**

Мотиви	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Відсоткове співвідношення
Внутрішні індивідуально значущі	8	19
Внутрішні соціально значущі	7	18
Зовнішні позитивні	11	27,5
Зовнішні негативні	14	35,5

Після впровадження тренінгової програми на основі гештальт-терапії домінуючим мотивом вибору професії виявлено прагнення професійно зростати, приносити користь людям, з метою здобуття соціальної значущості (37,5 %), тобто внутрішній соціально значущий мотив. Результати ми бачимо у таблиці 2.

Таблиця 2**Визначення мотивів вибору професії(після корекційної роботи)****N= 40**

Мотиви	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Відсоткове співвідношення
Внутрішні індивідуально значущі	14	34,5
Внутрішні соціально значущі	15	37,5
Зовнішні позитивні	8	19
Зовнішні негативні	3	9

У результаті обробки методики «Вивчення мотивації навчання у вузі» за трьома шкалами виявлені домінуючі мотиваційні компоненти (таблиця 3).

Таблиця 3

Вивчення мотивації навчання у ВНЗ (до корекційної роботи)
N= 40

Мотиви навчання у ВНЗ	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Відсоткове співвідношення
Здобуття знань	8	20,4
Оволодіння професією	12	29,8
Отримання диплому	20	49,8

Аналіз таблиці 3 показав, що домінуючим у студентів виявляється мотив «отримання диплому» (49,8 %), тобто прагнення здобути диплом при формальному засвоєнні знань, що безпосередньо пов'язано з соціально-економічним положенням сучасного українського суспільства та гострими проблемами працевлаштування за фахом. Лише у незначній кількості опитуваних виявлені прагнення до здобуття знань (20,4 %) та оволодінням професією та розвинути професійно важливі якості (29,8 %), що зумовлено бажанням до професійної самореалізації та самоактуалізації майбутніх фахівців у галузі практичної психології.

Після корекційної роботи ми бачимо тенденцію до зміни домінуючого мотиву навчання у ВНЗ (таблиця 4).

Таблиця 4

Вивчення мотивації навчання у ВНЗ (після корекційної роботи)
N= 40

Мотиви навчання у ВНЗ	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Відсоткове співвідношення
Здобуття знань	13	32,4
Оволодіння професією	17	41,6
Отримання диплому	10	26

З таблиці видно, що домінуючим мотивом навчання у ВНЗ для більшості опитаних (41,6 %) після корекційної роботи стає прагнення оволодіти професією та сформуванню професійно важливих якостей, що зумовлено бажанням до професійної самореалізації та самоактуалізації.

Висновки та перспективи. В результаті теоретичного аналізу проблеми у сучасній психолого-педагогічній літературі було виявлено аспекти становлення Я-соціального особистості юнаків. Студенти живуть одним днем, відповідно проблеми самореалі-

зації, працевлаштування для сучасного студента на даний момент не є першочерговою життєвою проблемою; більшість студентів не володіють навичками саморозвитку та самореалізації й мають занижену самооцінку, що обумовлює невизначеність, відсутність внутрішнього особистісно значущого сенсу вибору професії. Системою домінуючих потреб у більшості є плани й успіхи в виконанні особистістю діяльності, інакше кажучи, особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які, в свою чергу, визначають особистісну цінність і значимість. Юнаки в більшій мірі орієнтовані на здобуття диплому при формальному засвоєнні знань, що безпосередньо пов'язано з соціально-економічним станом сучасного українського суспільства та гострими проблемами працевлаштування за фахом. Все це утруднює процес професіоналізації та формування субсфери «Я-соціальне» особистості, що знижує можливість ефективної професійної самореалізації та самоактуалізації у майбутньому житті. В подальшому отримані дані уможливають розробку методичних рекомендацій, щодо організації процесу розвитку Я-соціального у юнацькому віці, та дослідження інших компонентів соціального «Я» у юнаків.

Список використаних джерел

1. Анциферова Л.И. Развитие Я-концепции и воспитания / Л.И. Анциферова. – М., 2006. – 348 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Э. Берн. – СПб. : Университетская книга, 2007. – 398 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук., С.М. Морозов. – С.-Петербург, 2007. – 528 с.
4. Горностай П. П. Творчество как форма освоения и переживания времени личности / П.П. Горностай // Психология личности и время жизни человека. – Черновцы : ЧГУ, 2001. – 32 с.
5. Кон И. С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 2008. – 264 с.
6. Семиченко В. А. Психология личности / В.А. Семиченко. – К. : Видавець Єшке О.М., 2001. – 427 с.
7. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : МГУ, 2003. – 284 с.
8. Патаки Ф. Некоторые когнитивные аспекты Я-образа. Психологические исследования познавательных процессов и личности / Ф.М. Патаки. – М., 1983. – 56 с.

9. Перлз Ф. Опыты психологии самопознания / Ф.М. Перлз. – 2013.
10. Чеснокова И. И. Психологическое исследование самосознания / И.И. Чеснокова // Вопросы психологии. – 1984. – №5.
11. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл., Д. Зиглер. – С.-Пб. 2013 – 606 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Anciferova L.I. Rozvitok Ja-koncepcii j vihovannja / L.I. Anciferova. – M., 2006. –348 s.
2. Bern Є. Iгры, v kotorye igrajut ljudi. Ljudi, kotorye igrajut v igrы / Є. Bern. – SPb .: Universitetskaja kniga, 2007. – 398s.
3. Burlachuk L. F. Slovar'-spravochnik po psihodiagnostike / L.F. Burlachuk., S.M. Morozov. – S.- Peterburg, 2007 – 528 s.
4. Gornostaj P. P. Tvorchestvo kak forma osvoenija i perezhivanija vremeni lichnosti / P.P. Gornostaj // Psihologija lichnosti i vremja zhizni cheloveka.- Chernovcy : ChGU, 2001. – 32 s.
5. Kon I. S. Otkrytie «Ja» / I.S. Kon.– M. : Politizdat, 2008. – 264 s.
6. Semichenko V. A. Psihologija osobistosti / V.A. Semichenko. – K. : Vidavec' Єshke O.M., 2001. – 427 s.
7. Stolin V.V. Samosoznanie lichnosti / V.V. Stolin. – M. : MGU, 2003. – 284 s.
8. Pataki F. Nekotorye kognitivnye aspekty Ja-obraza. Psihologicheskie issledovanija poznavatel'nyh processov i lichnosti / F.M. Pataki. – M., 1983. – 56 s.
9. Perlz F. Opyty psihologii samopoznanija / F.M. Perlz. – 2013.
10. Chesnokova I. I. Psihologicheskoe issledovanie samosoznanija / I.I. Chesnokova // Voprosy psihologii. – 1984. – №5.
11. H'ell L. Teorii lichnosti / L. H'ell, D. Zigler. – S.-Pb., 2013 – 606 s.

O.O. Prokofieva, A.H. Martyniuk. The formation of Me-social sub-sphere in adolescence by means of Gestalt therapy. This article examines the determinants of the formation of Me-social in adolescence. It was concluded that the process of Me-social formation in the social environment and practical activity was a complex system process, characterized by the interaction of processes of personal development, professionalization, socialization, interpersonal communication and professional interaction. The main researches of domestic and foreign scholars concerning the issue of the formation of Me-social in adolescence were studied. It was stated that this problem is rarely studied in scientific literature.

The professional component of Me-social of young men was studied with the help of two methods: «The study of training motivation in higher school» (L.A. Holovei, E.F. Rybalko), «Motives of choice of profession» (R.V. Ovcharova).

After analyzing the results, we concluded that the main motive for choosing the profession was an internal socially significant motive. It indicates a low level as understanding yourself and your needs. Having analyzed the obtained results according to the first method we made a conclusion that students lived by one day, respectively, the problem of self-realization for the modern student at the moment was not a primary concern in life. Having analyzed the second method we came to the conclusion that boys were more focused on a diploma in the formal acquisition of knowledge, directly related to the social and economic condition of the modern Ukrainian society and acute problems of employment in their field. The study showed the possible perspectives of the work in this subject because, after analyzing the indices that were obtained during the study, we can conclude that the problem is urgent because, firstly, it is rarely studied, and secondly, the lack of researches on the formation of Me-social by means of Gestalt-therapy.

Key words: formation, subsphere, Me-social, youth, socialization, identification, motive, mechanisms, self-image.

Received October 15, 2014

Revised November 10, 2014

Accepted December 07, 2014

УДК 159.922:378

О.В. Савицька

sawytska@rambler.ru

Динаміка професіоналізації свідомості на різних етапах підготовки у виші

Savytska O.V. Dynamics of professionalization of consciousness at various stages of training at higher educational institution / O.V. Savytska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 470–486.

О.В.Савицька. Динаміка професіоналізації свідомості на різних етапах підготовки у виші. Автором охарактеризовано основні підходи до дослідження свідомості та професійної свідомості (системний, структурно-динамічний, особистісно-діяльнісний, психосемантичний),